

10.046 SA 5:10

207

Het boek der tien Vizieren in het Maleisch

door

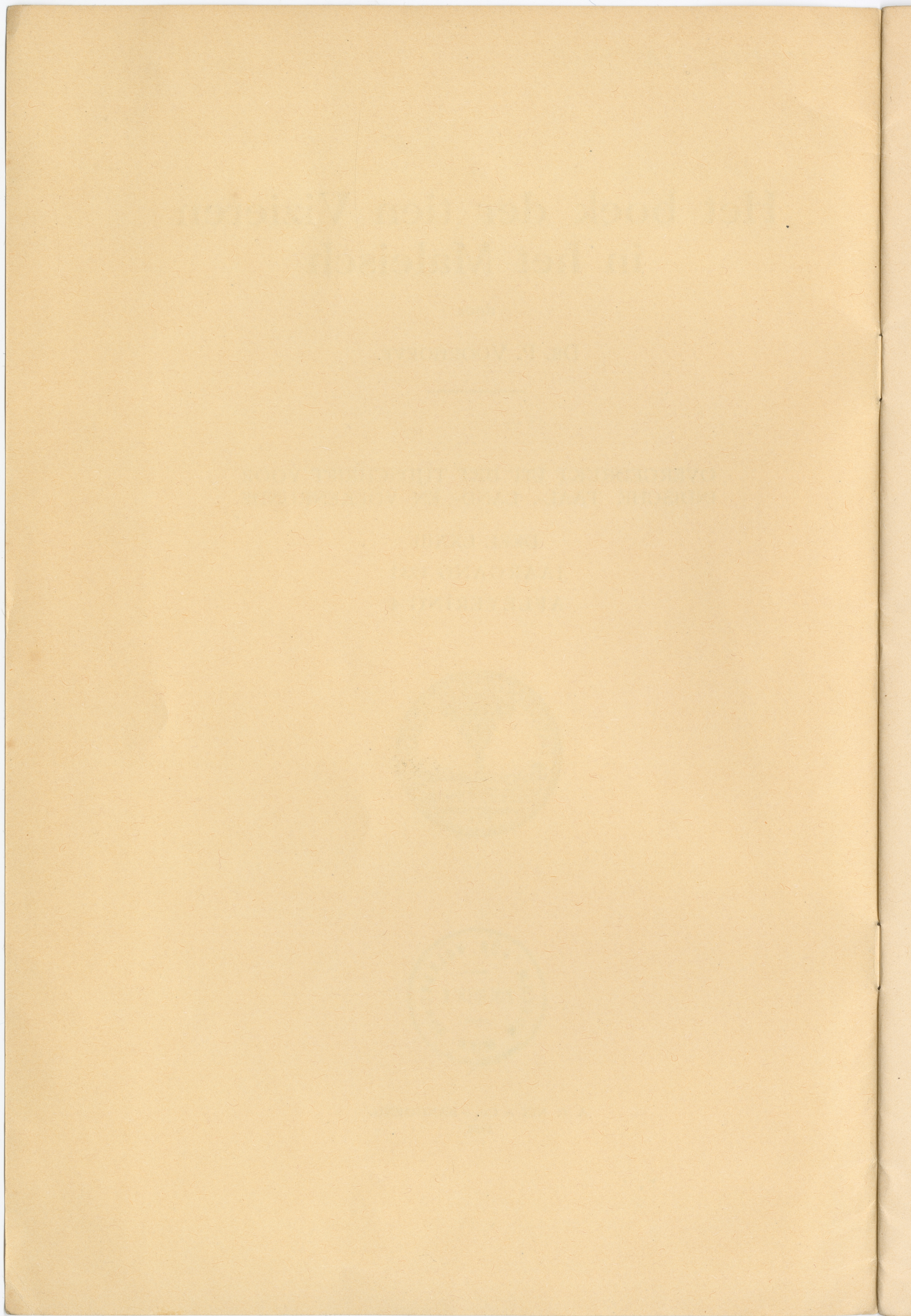
DR. P. VOORHOEVE.

OVERGEDRUKT UIT HET TIJDSCHRIFT VOOR
INDISCHE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

DEEL LXXIII
JAARGANG 1933
AFLEVERING 4

A. C. NIX & Co. — BANDOENG.
1933

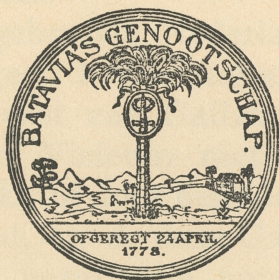
Het boek der tien Vizieren in het Maleisch

door

DR. P. VOORHOEVE.

OVERGEDRUKT UIT HET TIJDSCHRIFT VOOR
INDISCHE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

DEEL LXXIII
JAARGANG 1933
AFLEVERING 4

A. C. NIX & Co. — BANDOENG.
1933

Het boek der tien Vijfdeeren
in het Maleisch

Dr. F. Voornhorst

OVERGESET EN MET TOEGEFUGTE
EENIGE TALEN EN VOLKSKUNDE

DEEL LXXII
JAARGANG III
AFLEEFING I

Dr. F. Voornhorst

Het boek der tien Vizieren in het Maleisch

door

Dr. P. VOORHOEVE.

Toen Brandes zijn studies publiceerde over het boek der tien Vizieren in het Maleisch¹⁾ beschikte hij nog niet over een zoo voortreffelijken gids op het gebied der 1001 Nachten dergelijke verhalen als Chauvin's *Bibliographie des ouvrages arabes* en kende hij het handschrift der Maleische Hikajat Bachtiar uit de collectie Van der Tuuk nog slechts bij name²⁾. Door het raadplegen van deze bronnen is het mogelijk, de resultaten van Brandes' onderzoek te preciezer en aan te vullen.

De door Brandes gebruikte Nederlandsche vertaling van de 1001 Nacht kan geen bewerking zijn van den oorspronkelijken Franschen tekst van Galland, daar hierin de verhalen-cyclus der tien Vizieren niet voorkomt³⁾. Ze moet teruggaan, rechtstreeks of door bemiddeling van de Duitsche vertaling van Habicht, op de door Gautier uit verschillende bronnen aangevulde heruitgave van Galland. Bij Gautier vinden we: *Les dix vizirs d'après le Bahtyâr-nâmeh ou plutôt d'après la traduction d'Ouseley*⁴⁾, dus een tien Vizieren-boek uit het *Perzisch* vertaald, niet uit het Arabisch.

¹⁾ Feestbundel De Goeje blz. 96 – 104 (1891); TBG 38 blz. 191 – 273 en 379 – 403 (1896) en TBG 41 blz. 292 – 299 (1899).

²⁾ Thans te Leiden, Cod. Or. 3197 (1); een door een onbekwamen djoeroe toelis gemaakte copie te Batavia, collectie Brandes no 503. Brandes hield het, voordat hij het gelezen had, voor een Hikajat Ghoelam (Feestb. blz. 104).

³⁾ Zie de inhoudsopgave van het boek van Galland bij CHAUVIN IV p. 145 – 147.

⁴⁾ CHAUVIN IV p. 94.

Hiermee is het door Brandes veronderstelde verwarrende dooreenloopen van Arabische en Perzische versies ¹⁾ als een misverstand ter zijde gesteld. Tegenover de Arabische redacties van het boek der tien Vizieren, die gekenmerkt zijn door een bepaalde volgorde der ingeschoven verhalen en door het ontbreken van den naam Bachtiar, staat een Perzische groep, gekenmerkt door een andere volgorde der verhalen en door het behoud van den naam Bachtiar. De Maleische *Hikajat Ghoelam* is een vertaling van een Arabische redactie, de eigenlijke *Hikajat Bachtiar*, d.i. de tekst van het handschrift van Van der Tuuk, vertegenwoordigt de Perzische tak van overlevering. Met deze laatste houden wij ons verder uitsluitend bezig ²⁾.

Brandes noemt in zijn artikelen drie fragmentaire Maleische vertegenwoordigers van de Perzische groep: de verhalen uit het boek der tien Vizieren, die opgenomen zijn in de *Hikajat Kalila dan Damina*, en twee werken, die met het boek der tien Vizieren niet veel meer gemeen hebben dan het lijstverhaal, n.l. het door Von Dewall onder den titel *Hikajat Bachtiar* gepubliceerde handschrift ³⁾ en de zgn. „grootte” *Hikajat Bachtiar* ⁴⁾, waarvan twee redacties bestaan, te vinden in een compleet handschrift in de collectie Raffles en in een fragment in de collectie Brandes ⁵⁾. Toen Brandes later het handschrift van Van der Tuuk nader

¹⁾ TBG 38 blz. 217.

²⁾ Wij laten daarbij in het midden of deze *Hikajat Bachtiar* onmiddellijk uit het Perzisch vertaald is, of uit een bewerking in een der talen van Voor-Indië. Vgl. Brandes, Feestb. blz. 105 — Een Arabische redactie, overeenkomend met de *Hikajat Ghoelam*, kan men o.a. leeren kennen uit Weil's vertaling van de 1001 Nacht. In de nieuwe vertaling van Littmann is het boek der tien Vizieren niet opgenomen.

³⁾ Batavia, Coll. v.d.W. no 179; Leiden Kl. 38 zou hiervan volgens Klinkert (aangehaald in het Batav. Nieuwsblad van 24 Sept. 1887) het origineel zijn.

⁴⁾ „Groot” in tegenstelling tot de kleinere *Hikajat Ghoelam* (Feestb. blz. 99).

⁵⁾ Dat van Raffles te Londen, no 63 van zijn collectie; de inhoud voor zoover mogelijk meegedeeld door Brandes TBG 38 blz. 242–252 en TBG 41 blz. 292–299. Dat van Brandes te Batavia, no 121 van zijn collectie, inhoudsopgave TBG 38 blz. 252–271, excerpten aldaar blz. 379–403.

leerde kennen determineerde hij het direct als behoorende tot de Perzische groep; hij schreef er in: „Red. overeenkomende met de in de Kalila dan Damina opgenomen verhalen Deze tekst sluit zich bij die van Lescallier enz. aan” ¹⁾ en in zijn copie van het handschrift: „Hikayat Radja Azbach (vgl. Lesc. enz.). Bij deze redactie sluit zich de vorm der verhalen, aan de Kal. dan Dam. aan het einde toegevoegd, direct aan.”

Voor een strikt bewijs van deze stellingen zou men moeten beginnen met den tekst van deze redactie zoo goed mogelijk vast te stellen. Daarvoor zijn beschikbaar het exemplaar van Van der Tuuk, afkomstig uit Baroes en geschreven tijdens zijn verblijf aldaar, dus waarschijnlijk een voor hem vervaardigde copie, en twee copieën uit Benkoelen, kort na elkaar wellicht van eenzelfde handschrift gemaakt ²⁾. Vervolgens zou men dezen tekst met het Perzisch en met de Kalila dan Damina moeten vergelijken. De te Batavia aanwezige copie is een ware kakographie en leent zich daarom niet om er voorbeelden ter demonstratie van Brandes' stelling uit aan te halen. Zonder in bijzonderheden te treden valt echter reeds het volgende op te merken:

De volgorde der ingeschoven verhalen stemt *volkomen* overeen met de Perzische teksten; de Hikajat Kalila dan Damina heeft één enkele omzetting en staat daardoor iets verder van het origineel af. In het door Brandes als voorbeeld aangehaalde ingeschoven verhaal van den koning, die zijn twee ministers doodt, komt deze redactie nu eens meer met het Perzisch, dan weer met de Kalila dan Damina overeen; ze staat duidelijk tusschen deze beide in. Zij heeft reeds het specifiek Maleische invoegsel, n.l. het verhaal van het huwelijk van Prins Neushoornvogel met Prinses Musch ³⁾. In het lijstverhaal sluit zij zich, in tegenstelling tot de pseudo-Hikajat Bachtars (Raffles, fragment Brandes en Von

¹⁾ Aangehaald door JUYNBOLL, Catalogus Mal. en Sund. Hss. blz. 155.

²⁾ VAN RONKEL, Supplement-Catalogus Leiden blz. 4, no 9 en 10.

³⁾ Zie hierover beneden.

Dewall) vrij nauw bij de Perzische teksten aan. We hebben dus in haar een complete bewerking van het Perzische Bachtjâr-nâme. Jammer dat haar literaire waarde naar het schijnt niet hoog aangeslagen kan worden, tenzij het Benkoelensche handschrift beter blijkt te zijn dan dat uit Baroes.

Hoe en waar de beide redacties met vele ingevoegde vertellingen ontstaan zijn is thans niet uit te maken; van het belangrijkste handschrift, dat van Raffles, is de inhoud zelfs nog steeds niet volledig gepubliceerd. Alle vertellingen in de „groote” Bachtjar schijnen tot het Arabisch-Perzische genre te behooren; het is dus niet onmogelijk, dat van deze imitatie van het boek der tien Vizieren nog eens een origineel in het Perzisch of in een der talen van Voor-Indië gevonden wordt.

Iets meer kan gezegd worden van den tekst van Von Dewall. Het excerpt van Brandes kan met behulp van het handschrift nog eenigszins aangevuld worden. Als naam van het oorspronkelijke rijk van Bachtjars vader geeft het hs.: استان, blijkbaar een rest van Seistan, zooals de Perzische tekst heeft ¹⁾, of van het Turkestan van de „groote” Hikajat Bachtjar. De moeilijke vraag, door welks beantwoording Bachtjar de aandacht van den koning trekt, luidt als volgt: Er zijn vier mannen, die overspel bedreven hebben. De eerste moet volgens de wet gedood worden, de tweede een zoenoffer brengen, de derde heeft geen schuld, en de vierde moet gegeeseld worden. Welke zijn deze vier? Bachtjar antwoordt: Een getrouwde man, die overspel doet, moet gedood worden. Hij, die weet, dat overspel verboden is, en het toch doet, moet gegeeseld worden. Hij, die uit onwetendheid deze zonde bedrijft (bijv. een minderjarige), moet zich beteren (en een zoenoffer brengen). Indien een slaaf door een vrouw vrijgekocht wordt en zij dwingt hem overspel met haar te bedrijven, dan heeft hij geen schuld. — Verder is door den uitgever weggelaten de droom, door een der ministers aan den koning verteld om hem tegen Bachtjar te waar-

¹⁾ Feestb. blz. 101, naar de Hollandsche 1001 Nacht.

schuwen. Een zeker koning raadpleegde een sterrenwiche-
 laar. Deze deelde hem mede, dat zich in zijn paleis een
 neger (orang Habsji jang hitam) in een kist bevond, het-
 geen waar bleek te zijn ¹⁾. In het tweede ingeschoven ver-
 haal ²⁾ wordt verteld dat de vorst van Tjina aan den
 visscher op zijn verzoek een schrabmes en een rol metaal-
 draad (dawai selingkar) zond, dit laatste blijkbaar om
 er hengelhaken van te maken. Eigener beweging voegt
 hij er dan nog de aap (beroek) bij, die zijn meester later
 manieren leert en hem een prinses als vrouw bezorgt. Uit
 den gecastigeerden tekst bij Von Dewall blijkt niet duide-
 lijk, hoe handig de aap het bezoek van den visscher, die
 voor een prins uit den hemel moet doorgaan, bij de prinses
 in elkaar zet. Hij laat zijn meester wachten, tot de prinses
 in slaap gevallen is. De visscher ziet de lekkernijen, die
 klaar staan om hem te onthalen; hij doet zich, zonder dat
 iemand hem opmerkt, daaraan te goed en vervolgens „gaat
 hij naar de rivier” in de voorgalerij. Den volgenden ochtend
 verwijt de prinses den aap, dat de hemelsche prins niet
 gekomen is. De aap zegt: Hij is wel naar Uw paleis gegaan,
 maar keerde terug omdat het in Uw voorgalerij zoo vree-
 selijk stonk. De prinses is hierover zoo beschaamd dat zij
 zonder verder onderzoek naar de afkomst van den hemel-
 ling in het huwelijk toestemt. — In het derde verhaal ver-
 meldt het handschr. wel degelijk, hoe Padal het bewijs
 levert van de schuld van Siti Dinar: hij weet door middel
 van een oude vrouw een kain van haar te krijgen, en te
 weten te komen, dat zij een moedervlek tusschen de borsten
 heeft ³⁾. — Het vijfde verhaal is door Brandes reeds uit het
 handschrift weergegeven; de wensch van de koningin is
 echter niet „dat de vorst altijd schoone en jonge vrouwen
 in zijne omgeving moge hebben”, doch dat zij, die hun

G.B. I 334

¹⁾ Dit is niet anders dan een verminking van het verhaal van de lachende visch; zie de aantekening in mijn Overzicht van de volksverhalen der Bataks bij no 169 (blz. 164).

²⁾ Volledig gepubliceerd door KLINKERT, Boenga Rampai Besar (Groote Bloemlezing), Leiden 1898, blz. 308 evv.

³⁾ Evenzoo in de „groote” Bachtjar fragm. Brandes no 39.

opwachting bij den vorst komen maken, volmaakt, jong en schoon mogen zijn.

Beschouwen we deze redactie nader, dan zien we dat het lijstverhaal door de ingevoegde vertellingen beïnvloed is ¹⁾. De vader van Bachtiar vlucht hier niet, zooals in het Perzisch, voor zijn minister, maar voor zijn jongeren broeder, evenals de vorst in het vierde ingeschoven verhaal. De koningskeuze door den stacieolifant is een trek, die in vele verhalen voorkomt ²⁾, maar die hier wel aan het vierde ingeschoven verhaal ontleend zal zijn. Dat het land, waar Bachtiaars vader na zijn vlucht regeert, aan het eind van het handschrift Semanta Indera genoemd wordt, is waarschijnlijk slechts een verwarring met het eerste ingeschoven verhaal, waarin dit rijk voorkomt.

Van het eerste ingevoegde verhaal zijn mij geen volledige parallellen bekend; het begin hangt samen met het lijstverhaal van de Hikajat Bajan Boediman, zooals vooral uit de in de „grootte” Bachtiar voorkomende redactie (no 63 van het fragm. Brandes) duidelijk blijkt ³⁾.

Het tweede ingeschoven verhaal is een combinatie van twee, beide afzonderlijk in den archipel bekende verhalen: de hengelaar, die een visch aan een vreemden vorst stuurt en diens dochter in ruil krijgt, en de tegenhanger van onze „gelaarsde kat” ⁴⁾.

Het derde verhaal komt ook in de „grootte” Bachtiar voor. In het Gajosche verhaal Bangt' Amat (no 4 der

¹⁾ Dus een herhaling van hetgeen bij het ontstaan van het boek der tien Vizieren verondersteld wordt door Basset, aangehaald bij NOLDEKE, ZDMG 45 p. 97: Basset weist darauf hin . . . dass sich alle wesentlichen Züge der Rahmenerzählung in den einzelnen Geschichten wiederfinden.

²⁾ Zie de literatuur aangehaald bij DE VRIES, Volksverhalen II, blz. 380 (aant. op no 142).

³⁾ Zie TBG 41 blz. 447 en Overzicht van de volksverhalen der Bataks no 181 I₂. Ook vertoont dit verhaal eenige overeenkomst met dat van Abû Tamâm in het boek der tien Vizieren, zie CHAUVIN VIII p. 86.

⁴⁾ Zie voor het eerste verhaal mijn Overzicht no 134, DE VRIES, Volksverhalen II no 182 en no III der Soembawaresche teksten van Prof. Jonker, die binnenkort in BKI gepubliceerd zullen worden. Voor het tweede: DE VRIES, Volksverhalen I no 22.

4 kunnen ontleenen aan de Hikajat Poespa Wiradja en dan tevens het lijstverhaal daarnaar vervormd, en no 2 wellicht uit de mondelinge overlevering geput.

203 Ten slotte nog een opmerking over de vertelling van den neushoornvogel en de musch. Zij gaan naar den vogel Saidi di Tandjoeng om te vragen, of hun huwelijk ontbonden moet worden of niet. Volgens de Kalila dan Damina had de neushoornvogel onderweg honger gekregen en zich van een *kantjil* meester gemaakt, die hem, en na hem verschillende andere belagers, echter bewoog hem los te laten door het zingen van een loflied. Ten slotte brengt een oude man de kantjil bij de rivier, uit vrees dat wellicht een ander hem nog pakken zal. Men vraagt zich af, waarom een dwerghert bij een rivier bijzonder veilig zou zijn. Dit wordt opgehelderd door de lezing van de Hikajat Bachtiar (hs. Van der Tuuk), waar in plaats van kantjil staat: *anak roean seni*, een klein jong van een roean-visch. De visch wordt door den ouden man uit den put, waarin hij zich bevond, naar de rivier overgebracht en daar in vrijheid gesteld. Dan komt echter juist Saidi di Tandjoeng, pakt de visch (die voor hem nog veel te groot is), en begint met hem om het hardst te trekken, aldus demonstreerende, dat we ons niet moeten meten met iemand die geen partuur voor ons is. In het Bataksch komen „musch en neushoornvogel” en „het loflied” afzonderlijk voor; in het eerste wordt gesproken van een paling, in het tweede van een itok-vischje. Bij de Toradjas zijn in „het loflied” de personen: reiger en kikvorsch. In het Javaansche verhaal over het huwelijk van reiger en emprit treedt als scheidsrechter een ijsvogel op, die beweert een walvisch te willen inslikken ¹⁾. De Hikajat Kalila dan Damina staat dus volkomen alleen met zijn kantjil. Daar bovendien deze tekst voor dwerghert niet kantjil maar pelandoek pleegt te

¹⁾ Zie mijn Overzicht no 52 en 53 en voor het Javaansche verhaal DE VRIES, Volksverhalen II no 152. Nogal afwijkend in de Serat Kantjil (TBG 37 blz. 138); daar komt wel een kantjil in het verhaal voor, doch in de rol van scheidsrechter.

gebruiken, moet kantjil wel een verkeerde lezing zijn. Het eenige handschrift dat ik kon raadplegen heeft dan ook niet kantjil maar كليلج. Dit kan moeilijk anders zijn dan het Perzische *kilindjâr*, een kreeft of krab. Zulk een beest past hier uitstekend; het is klein, en toch een lastige tegenstander voor een klein vogeltje. Gonggrijp heeft het woord blijkbaar niet begrepen en er kantjil van gemaakt ¹⁾.

Een toespeling op ons verhaaltje komt reeds in de Hikajat Hang Toeah voor (blz. 98 ed. Volkslectuur): separti pantoen orang toea-toea: jang enggang itoe sama enggang djoega, jang pipit itoe sama pipit djoega. Hierdoor en door de tamelijk wijde verbreiding in de volksoverlevering van den archipel zou men geneigd zijn aan te nemen, dat de vertelling pas in de Maleische bewerking van het boek der tien Vizieren ingevoegd werd. Maar nu vertoont juist dit „specifiek Maleische” invoegsel een Perzisch woord, dat verder in het Maleisch geheel ongebruikelijk is. Een tegenstrijdigheid, die ik bekennen moet voorshands niet te kunnen oplossen ²⁾.

¹⁾ De verklaring die ik in mijn Overzicht, aant. bij no 53, van het optreden van een dwerghert in dit verhaaltje gaf blijkt dus onjuist te zijn.

²⁾ Het is niet bepaald onmogelijk dat de verhalen in de volksoverlevering uit het Perzische werk afkomstig zijn; men zie slechts wat de Bataks van het Papegaaienboek gemaakt hebben (Overzicht no 181). Maar het kan ook zijn dat het verhaaltje hier reeds bekend was, toen de vertaling uit het Perzisch gemaakt werd. Of moet men veronderstellen, dat de schrijver van de Hikajat Kalila dan Damina slechts zijn kennis van het Perzisch heeft willen luchten door in een inheemsch verhaaltje een Perzisch woord te gebruiken? Maar dan is het wel merkwaardig, dat dit woord juist *beter* in het verhaal past dan de inheemsche equivalenten in de andere varianten!

